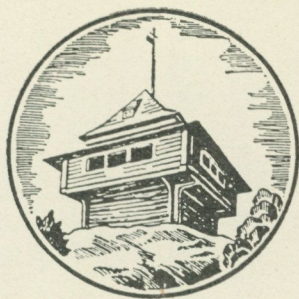

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1948**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1948

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · ERIK ANDRÉN

Redaktör: Erik Andrén

Omslagsbilden visar en interiör av det gamla boktryckeriet på Skansen, där stundom sentida yrkesmän arbeta i gamla dräkter. Skansens många verkstadsmiljöer ha varit särskilt aktuella under det gångna året, då jämnt ett sekel förflutit sedan skråväsendet avskaffades och näringsfriheten infördes och då en rad hantverksföreningar landet runt kunnat fira sitt hundraårsjubileum.

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1948

Djuptrycksplanser från Nordisk Rotogravyr

EN JULITARAPSODI

GODSHERREN SOM FILANTROP OCH PATRIARK

av Marshall Lagerquist

Tvärs över mittrisaliten mellan andra och tredje våningarna på Stora huset på Julita gård i Sörmland går en grå kalkstenslist med den förgyllda inskriptionen HURU SKAL IAG WEDERGELLA HERRANOM? Det är begynnelsen av tolfte versen i Davids psalm 116 enligt ordalydelsen i äldre bibeleditioner. Närmast över porten är därjämte i murverket infattat en grå kalkstenstavla med de friherreliga släkterna Palbitzki och Siöblads hjärtvapen, uthuggna ur stenen och målade i rött och guld. Sammanställningen av vapnen upplyser om, att de hänsyfta på kammarherren Axel Gottlieb Palbitzki och Charlotta Christina Siöblad, det herrskap, som lät uppföra den nuvarande huvudbyggnaden jämte flyglarna på Julita gård. Axel Gottlieb Palbitzki, sonson till den vid drottning Kristinas hov lysande ädlingen Mattias Palbitzki, var född 1698 och levde till 1750. Hans hustru överlevde honom i tjugo år och innehade gården, eftersom denna ej var fideikommiss inom släkten, troligen intill sin död.

Under makarnas livstid drabbades Julita gård av en svår olycka, i det att den från 1500-talet härstammande bebyggelsen på herrgården, ganska väl känd för övrigt genom Mattias Palbitzki's teckningar, lades i spillror genom en eldsvåda strax efter år 1744. Det vill emellertid synas, som om herrgården börjat återuppföras omedelbart efter branden och att därvid början gjordes med de båda likformiga flyglarna, av vilka den södra var ett till betydande delar kvarstående hus från den senare medeltiden, då Julita gård ännu var platsen för ett ryktbart cistercienserkloster. Denna omständighet torde ha varit

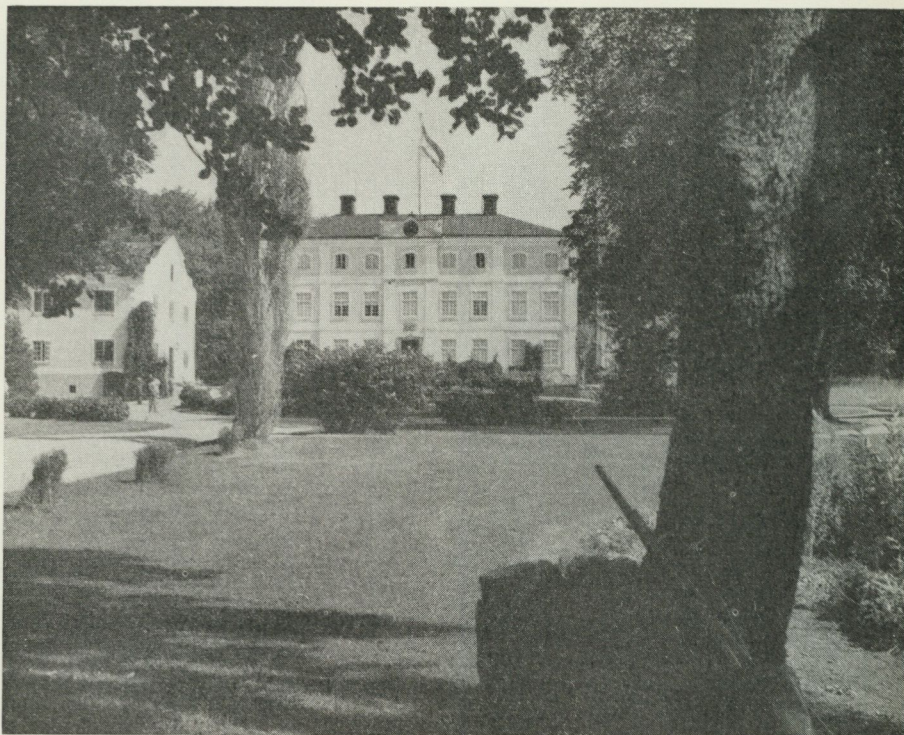
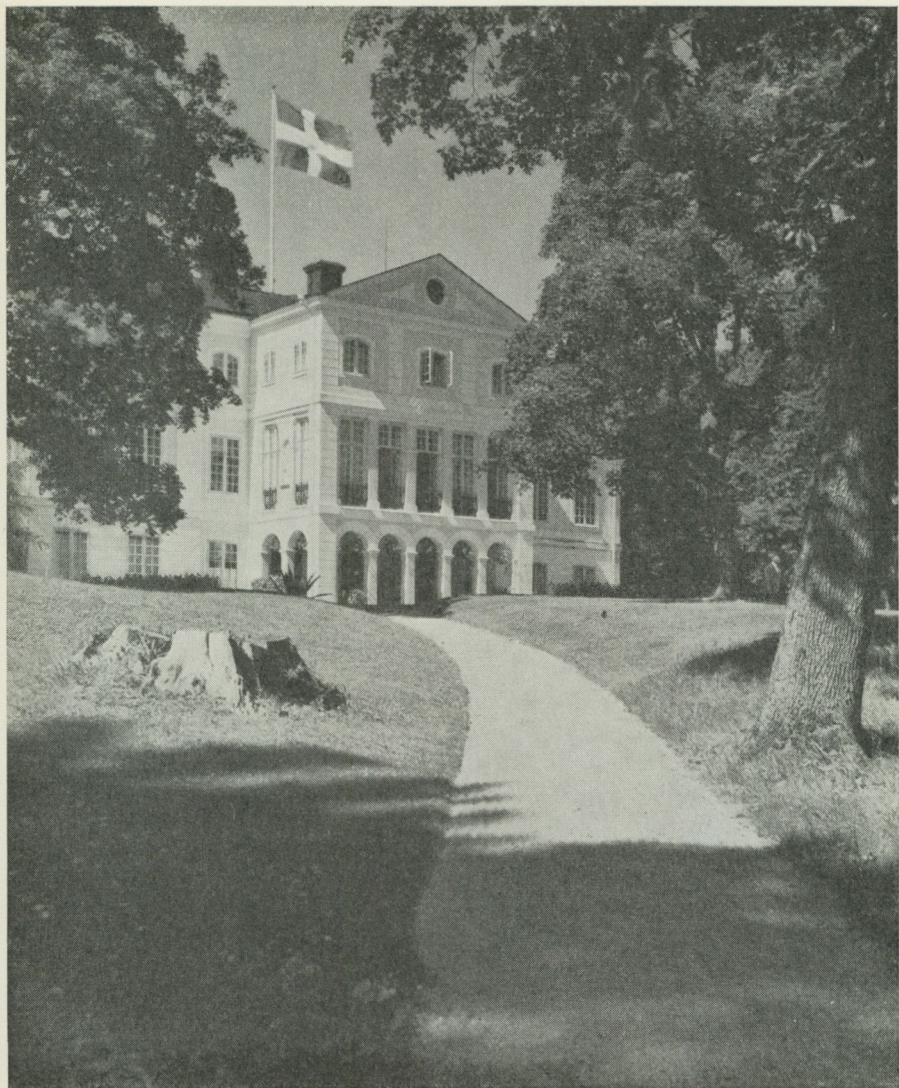

Bild 1. Julita gård från sjösidan. Stora huset jämte flyglar äro i stort sett orörda sedan byggnadstiden, omkring 1700-talets mitt. Fasaderna voro ursprungligen i grått och rött, ej som nu i gult och vitt.

orsaken till att flyglarna erhöilo sin egenartade placering med gavlarna vända in emot gårdsplanen. Arkitekturen är med de romerska gavelröstena, de i putsen markerade voluterna och pilasterställningarna rent barockmässig, vilket tyder på att ritningarna uppgjorts av en person, som ej på länge haft kontakt med strömningarna inom byggnadskonsten. Omkring 1750 torde flyglarna ha varit färdiga och samtidigt eller kort därefter har säkerligen grunden lagts till Stora huset. Här har likväl en skolad arkitekt anlitats för ritningarna, ty huset är tvivelsutan ett för sin tid rätt så avancerat byggnadsverk. Kan-

*Bild 2. Stora huset på Julita, sett från lustträdgården. Det fram-
springande byggnadspartiet har tillkommit på 1900-talet.*

ske är det samme man, som svarat för huvudbyggnaderna på Tistad och Hedenlunda i Södermanland, nämligen fortifikationsofficeren Hoppe.

Axel Gottlieb Palbitzki fick aldrig taga den nya representativa bostaden i besittning, eftersom han avled 1750. Han kanske ej ens deltagit i den detaljmässiga planläggningen av den samma. Men icke desto mindre sattes även hans vapen över porten, vilket torde ha skett tidigast inemot år 1760. Vid denna tidpunkt måste nämligen huset alltjämt ha befunnit sig under byggnad och fullt färdigt för inflyttning kan Stora huset av allt att döma knappast ha varit förrän några år före Charlotta Christina Siöblads fränfälle 1770. Det är för att hedra sin makes minne och hugfästa deras gemensamma initiativ som änkefrun på Julita lät sätta upp vapentavlan. I det samtida anbringandet av bibelspråket däröver har man velat se ett uttryck för en spontan tacksamhet gentemot den Allsmäktige för att familjen personligen skonades vid den hemsökelse, som genom branden övergick den gamla gården. I och för sig bör en sådan förmodan ej vara osannolik, men eldsvådan torde dock ej varit incitamentet till en väckelse. Ett i gårdens arkiv förvarat aktstycke från 1742 — ett donationsbrev rörande Nybble fattigstuga i Julita — ger nämligen en antydning om, att början till tolfte versen i Davids psalm 116 varit Axel Gottlieb Palbitzki's valspråk redan före olyckan. Charlotta Christina Siöblad har tydligen velat för framtiden ytterligare framhålla sin mans insats i det förhållandevis ansevärda byggnadsföretaget. Det av båda makarna gemensamt undertecknade donationsbrevet har som ingress följande meningar: "I Jesu aldrä heligaste namn! Huru skall iag wedergjälla Herranom alt thet goda Han mig gör!" — Det var långt ifrån ovanligt i äldre tid, att framstående personer i samhället och i synnerhet adelsmännen förde ett personligt valspråk i likhet med suveränerna. Axel Gottliebs yngre broder Gustaf Adolf Palbitzki, som blev den närmaste efterträdaren som herre till Julita, förde sålunda valspråket EN GUD EN KONUNG, vilket han till och med jämte den honom tilldelade vasaorden medtog i sitt signet.

Det fyra tätskrivna sidor omfattande donationsbrevet, daterat Julita den 16 september 1742, innehåller till hälften en lovsång över Herrens barmhärtighet och godhet. Inledningen formar sig till en högstämd hyllning åt Honom, som med välbehag ser till människorna. En sann och uppriktig religiositet talar utan tvivel ur detta aktstycke och man tycker sig ana en pietistisk grundåskådning i religiösa ting hos Axel Gottlieb Palbitzki och hans maka. Den innerliga gudstron var ingalunda främmande för tiden även i samhällets översta skikt. Fromhetsivern, som tagit sig uttryck i konventiklarna, spred sig under frihetstiden till rätt så vida kretsar. — Makarna Palbitzkis donation innebar inrättandet av en fond på 6.000 daler kopparmynt, av vars avkastning "fyra stycken skröpliga, gamla och fattiga personer årligen underhållas böra samt en dito mindre skröplig och vanför kvinnoperson, ogift eller änka, som inga små barn har att sköta och förmår dessa fyra förenämnda förestå, inalles fem personer, samtliga av mina hemman och torp, till vilka fem personer jag en stuga av sten har låtit uppsätta". Penningsumman överlämnade godsherren till församlingens båda präster, kyrkoherden Johannes Sebastiani Ihering och komministern Olaus Andreæ Sundelius, för att av dem placeras i fast egendom med god och säker avkastning. Redan den 8 oktober 1742 gäldade kyrkoherden med dessa pengar köpet av gården Lilla Åby i Slaka socken i Östergötland. Den tillhörde friherre Otto Gustaf Wrede af Elimä på Bolmaryd i Småland, en måg till Charlotta Christina Siöblad. Ännu i dag förvaltar kyrkorådet i Julita denna s. k. Slaka frälseränta, som användes till understöd åt behövande i församlingen. Till donationen hörde, som av de nyss citerade raderna framgår, en stuga för de fattiga och denna, en låg torvtäckt byggnad av gråsten, reser sig fortfarande på en höjd vid Nybble intill gamla landsvägen. Återställd i sitt ursprungliga tillstånd 1945 utgör den nu ett säreget minnesmärke över en välment, ehuru primitiv socialvård för tvåhundra år sedan, en kontrast till det mitt emot belägna ålderdomshemmet vid Nybble. Denna herrgårdsliknande anläggning uppfördes i trohet mot de palbitzkiska traditionerna på Julita av dess siste enskilde husbonde, löjtnant Arthur Bäckström.

Bild 3. Gamla fattigstugan vid Nybble, uppförd 1742 på föranstaltande av friherre Axel Gottlieb Palbitzki på Julita. Återställd i ursprungligt skick 1945.

Det kan måhända i förstone synas förmätet att, som i viss mån skett, framhäva detta i våra ögon obetydliga initiativ i socialvårdande syfte. Men det vore å andra sidan onekligen orättvist att söka förringa Axel Gottlieb Palbitzki's åtgärd, ty för sin tid var den en tämligen sällsynt handling av en enskild. Omvårdnaden av de fattiga och orkeslösa lämnades fordom vanligtvis åt den allmänna barmhärtigheten och den var sannerligen ej överflödande. Böndernas turvisa mottagande av inhysseshjon i äldre tider var en institution med stöd blott av hävd och med föga gynnsamma konsekvenser för de arma, som voro mer eller mindre utlämnade på nåd och onåd. Den gamla fattigstugan vid Nybble står emellertid i dag i främsta rummet som en kulturhistorisk raritet. Som sådan är den mer än väl förtjänt av uppmärksamhet.

Ur kulturhistorisk synpunkt äro de regler och ordningsföre-

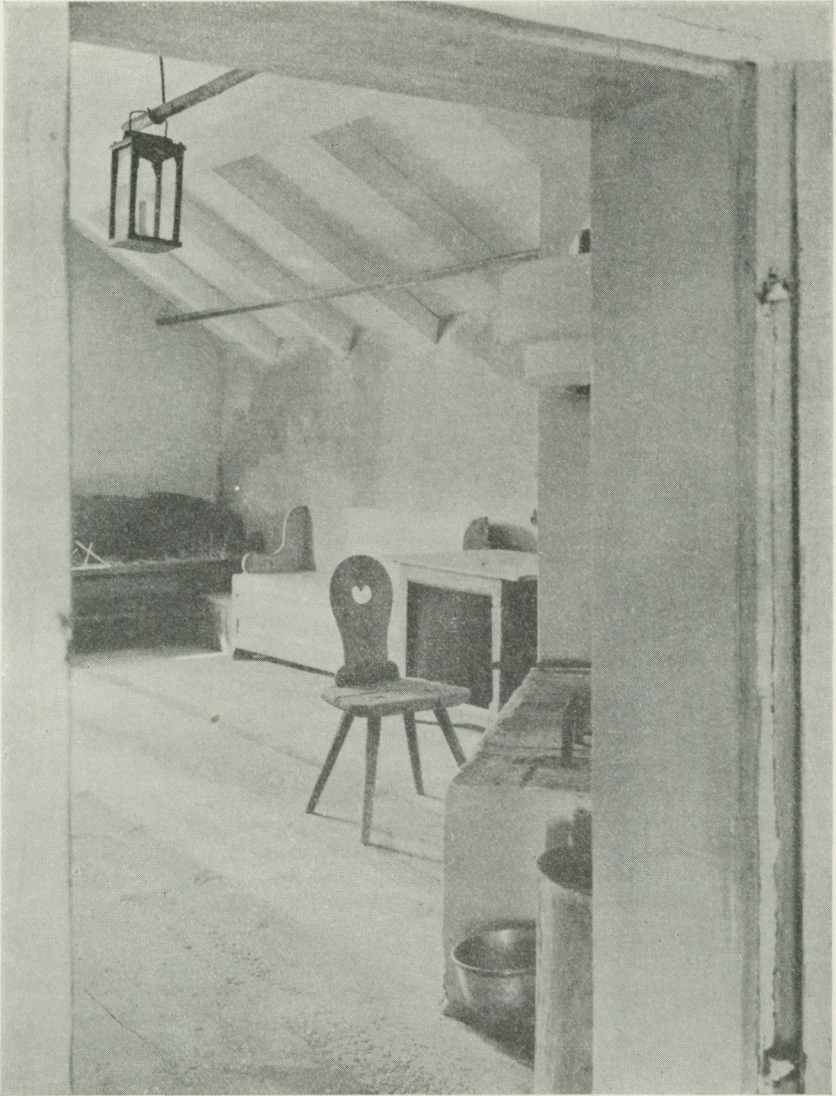

Bild 4. Inblick i den gamla fattigstugan vid Nybble. I detta enda rum inhystes på en gång minst fyra fattighjon jämte deras vårdare.

skrifter för Nybble fattigstuga, vilka makarna Palbitzki lämnade i donationsakten, av intresse med hänsyn till att de veterligen äro de enda kända i sitt slag. De äro sammanfattade i tio punkter av följande lydelse:

1. Skola presterne i Juleta församling desse femb personer af mit rättarelag utnämna, och när någonthera af dem med döden afgår en annor i dess ställe intaga.
2. Utwäljes sådane gamle siuklige personer, som mäst törftige befinnes och et godt loford om deras christeliga wandel i wälmakten haft hafwa.
3. Skall ingen intagas, som någon stöld eller snatterij tilförende öfwerbewist är eller warit för den lasten berycktad, emedan denne synd beklagligen mycket irritat, men torde härigenom i någon måtto framdeles hämmas kunna.
4. Bör den person, som till de andra 4. siötsell och matredning intages, för all ting kunna läsa förswarligt i book, på det de andra i deras elende af Guds dyra ord tröst och hugswalelse hempta måge; fördenskuil bör altijd
5. någon bön- eller psalm book wara i denne fatigstuga, utur hwilken morgon och afton utan försummelse tydeligen läsas bör.
6. Äligger bemelte person at hålla så stugan som matredningen snygg och renlig, hwarwid deras ehrewärdigheter käriligen anmodas at sig derom underrätta samt hand deröfwer hålla, at intet för desse fattige förwandskas måtte, jemwäl
7. tillsetja någon af rättarelaget, som kosten månatligen utgifwer efter det skick och ordning som de nyttigast finna.
8. Men derest bemelte fattigsköterska befunnes otrogit med kosten umgå eller med fyllerij, swordomb och dylike laster beträddes, bör hon först 2:ne resor åtwarnas och derest hon sig då ike ändrar avsetjas; skulle sig ock tildraga, at en eller annan af de andra 4. ochristeligt och oförswarligt sig anskickade, må ock en sådan bortwisas, hwilket dock först granlaga ompröfas och icke utan wiktiga orsaker ske bör.
9. I denne fattigstuga kan ock till rättarlagets lisa intagas en eller två fattige utom desse 4, om hwilke fattigsköterskan skall wara förbunden i alla mål låta sig så wärda som om förenemde 4. och kunna de samtelligen gemensamt spisas, då rättarlaget tillskiuter det, som för deras fattige plegar inflyta.
10. Hwad för öwrigt kan lenda till desse fattigas rikeligare uphälle och fattigstugans widmachthållande kan framdeles föranstaltas och fastställas.

Axel Gottlieb Palbitzkis omtanke om sina underlydande inskränkte sig likwäl ej till att sörja blott för de gamla och utar-

Bild 5. Friherre Axel Gottlieb Palbitzkis folkskola vid Risinge i Julita, inväddad 1742, jämt hundra år före den första svenska folkskolestadgan.

betade. Han hade intresse över även för de unga i så måtto, att han vidtog anstalter för att låta dem lära sig läsa i bok. Samma år fattigstugan byggdes och fattigfonden inrättades lät han nämligen på godset uppföra ett skolhus, som även det finnes kvar på Julita i tämligen oförändrat skick ehuru sedan länge använt för annat än sitt egentliga ändamål. På en höjd vid Risinge med utsikt över den vida slätten, den s. k. löten, uppfördes 1742 ett kvadratisk stenhus med toppigt tak. Det kom att innehålla tre rum, varav troligen ett var avsett som skolsal och de båda övriga som tjänstebostad åt skolmästaren. På sockenstämma den 28 november 1742 beslöts uppmana bönderna i socknen att skicka sina barn i baron Palbitzkis nybyggda skola, "njutande de, som äro under godset, den förmån, att de inte giva något ut för sina barns undervisning, men de övriga

kunna själva ackordera med den, som i skolan undervisar". Tyvärr känna vi ej något om verksamheten vid skolan och ej heller hur länge den över huvud taget ägde bestånd.

Detta initiativ är anmärkningsvärt, ty det innebar ett försök till ordnad undervisning för gemene mans barn. Det finnes visserligen tidigare exempel härpå — man har i minnet Per Brahe d. y:s folkskola på Visingsö — men i stort sett var den elementära folkbildningen i vårt land ett sorgligt försummat kapitel ända till inemot 1800-talets mitt. Redan Karl XI hade visserligen förordnat, att alla hans undersåtar så småningom skulle lära sig läsa och lagt undervisningen i prästernas händer. Men katekismi- och husförhören voro genom sin natur alltför ensidiga för att lämna några praktiska resultat i avsett syfte. Året 1842 är som bekant ett märkesår i den svenska folkundervisningens historia i det att då den första folkskolestadgan tillkom, varigenom äntligen ett ordnat skolväsende med obligatorisk skolgång blev verklighet. Axel Gottlieb Palbitzki skola för Julita rättarelag är således jämt hundra år äldre — kanske till och med på dagen — än den svenska folkskolan.

En lantjunkares liv, föreställer man sig, framlevdes i lugn och ro utan nämnvärt störande intermezzon av lokal natur. Vanligtvis var väl så fallet, men en och annan gång kunde en händelse uppröra sinnena och rubba de cirklar, efter vilkas periferi livet på landet hade sin regelbundna gång. På Julita inträffade under 1700-talet åtminstone två gånger med en mansålders mellanrum en cause célèbre, som fordrade godsherrns hela patriarkaliska auktoritet för att i mesta möjliga mån förringas till sina verkningar. I båda fallen var det de högvälborna döttrarna i familjen Palbitzki, som voro orsaken till vad som inträffade. I deras ådror rann ännu det heta polska blodet, arvet från anfadern på 1600-talet, och kärlekens lockande röst fick ibland tala högre än pliktens bjudande maningar. För oss komma utan tvivel dessa relationer ur en lantlig chronique scandaleuse att framstå som bagateller och de faderliga åtgärderna för att värna familjeäran som — med förlov sagt — löjliga, men i

samtidens ögon voro dylika amorösa eskapader, som hotade att leda till mesallians, oförlätliga tilltag. Man måste komma ihåg, att under 1700-talet ståndscirkulationen ännu ej satt in, och ett gifte under standet betraktades som en fläck på släktens sköld. Ur den synpunkten kan kanske huvudmannens iver att med alla medel hindra varje ansats till pliktförgätenhet vara begriplig.

Oppunda härads domböcker för åren 1725 och 1726 rulla upp en beklämmande kärlekshandel, där ståndsfödomarna sökte resa en mur mellan mannen av folket och kvinnan av börd, och där den då ännu rätt unge Axel Gottlieb Palbitzki i egenskap av ättens huvudman framträdde som försvarare av vad han och hans anhöriga ansågo som ärofullt och hedersamt. De agerande i detta drama — med lyckosamt slut trots allt — äro i första planet den tjugoåttåriga inspektoren på Julita gård, Erik Giers, och den sju år yngre Eva Amalia Palbitzki. Närmast dessa i spelets utgångsställning står den kvinnliga partens äldste broder, Axel Gottlieb, kammarherre hos drottning Ulrika Eleonora d. y. och till gagnet redan herre till Julita. I bakgrunden skymtar då och då den stränga och anstolta modern, Eva Lewenhaupt. Fadern Alexander Palbitzki hade dött 1724, jämt ett år före denna händelses början.

Bekantskapen med Eva Amalia Palbitzki hade Erik Giers gjort på Julita gård redan i början av 1720-talet, en bekantskap, som ganska snart synes ha utvecklats till ett kärleksförhållande. Den 12 februari 1722 hade Giers, enligt vad domboken för året 1725 ger vid handen, av den unga fröken fått mottaga en skriftlig försäkran om hennes stora kärlek och eviga trofasthet. Modern, grevinnan Eva Lewenhaupt, förefaller märkvärdigt nog till en början ej ha motsatt sig de ungas förbindelse, nota bene om den blott inskränkte sig till ett svärmeri. Hon säges till och med ha visat sin "höga benägenhet och medlidande". I april 1725 slår emellertid oväntat en bomb ned på Julita. Unga fröken befinnes nämligen vänta ett barn inom kort; blott något mer än två månader återstå till nedkomsten. Att detta påtagliga tillstånd kunnat döljas så länge för omvärldens blickar kan endast förklaras med att tidens kvinnliga

dräkt, kofta och stubb, i hög grad hade möjligheter att gäcka nyfikenheten. Nu följa åtgärderna slag i slag. Erik Giers avskedas från sin befattning vid gården med anmodan att försvinna därifrån och Eva Amalia hålles "uti ett särdeles rum på Julita gård instängd inom lås och nyckel" till dess hon skall kunna förflyttas — snarast möjligt — till annan ort, allt för att nedtysta den skandal som tvivelsutan är under uppsegling. För säkerhets skull göres Eva Amalia sitt kommande arv förlustig genom moderns förordnande den 28 april i tydlig avsikt att därmed möjligen kunna avkyla Giers' entusiasm för ett äktenskap.

Inspektoren Giers är likväl situationen vuxen. Säkerligen utan avsikt att onödigtvis skandalisera familjen Palbitzki men för att kunna förverkliga sin och den unga frökens önskan att förenas i äktenskap anmäler sig Giers själv vid Oppunda häradsrätts sommarting den 9 juni 1725, vilket hölls i Ramstads gästgivaregård i Sködinge, för att ha "råkat förte sig i lägersmål med fröken Eva Amalia Palbitzki". Han vädjade till rätten om ett domslut för att, oavsett om domen utföll till hans favör eller ej, i framtiden kunna njuta sina salighetsmedel, dvs. begå Herrens heliga nattvard, från vilken han var avstängd genom sin förseelse mot Guds och världslig lag. För de välbetrodda ledamöterna av rätten utgjorde detta fall säkerligen ett av de mest intrikata i deras samlade praktik, och man kan livligt föreställa sig deras allvarstyngda anleten i bekymrade veck. Men med salomonisk visdom beslöt rätten att med prästerskapets medverkan vädja till fröken Eva Amalias förmyndare och till hennes moder att låta nåden gå före rätten och låta "det å bägge sidor åstundade äktenskapet sin fullbordan vinna", vilket "i hänseende till den olägenhet och äventyr, som eljest torde vara att befara, rådeligast synes".

Vid det följande vintertinget den 27 januari med häradsrätten kom saken ånyo före. Under mellantiden hade grevinnan Lewenhaupt erhållit Kungl. Maj:ts resolution, att hennes dotter skulle dels vid tinget få betjäna sig av ombud, dels få undergå sin lagligt ådömda kyrkoplikt i Västergötland och den socken, där hon för tillfället vistades i avskildhet. Axel Gottlieb Pal-

bitzki i sin egenskap av huvudman inställde sig personligen inför rätten och förklarade, att det tilltänkta äktenskapet under inga omständigheter eller förevändningar skulle få komma till stånd. På grund av ett till synes hovsamt yttrande av Giers inför sittande rätt, sökte Axel Gottlieb också väcka rekonventions-talan gentemot Giers. Rätten slingrade sig även denna gång ifrån ett avgörande i det att den beslöt hänskjuta saken till biskopens och konsistoriets bedömande. Därmed försvinner detta rättsfall ur handlingarna och en tystnadens slöja sänker sig över detta säregna civilrättsliga mål. Biskopens slutliga ord måtte ha bragt tvisten till ett avgörande, ty år 1726 — ej ett år tidigare som ättartavlorna uppgä — förenades kontrahenterna genom äktenskap, som ingicks i Norge.

Erik Giers blev inspektor på gården Mark nära Örebro och i denna stad slutade han sina dagar 1773. Hans hustru överlevde honom i nio år. Sina sista år tillbragte hon hos sin dotter, som var gift med stadsfiskalen Akrelius i Nyköping, och man får förmoda, att hon avbrutit förbindelserna med sin anstolta släkt på Julita. Hon fick emellertid uppleva den sensationen, att hennes brorsdotter upprepade hennes romans, ehuru ej med samma framgång, och förorsakade samma uppståndelse på den fridsamma herrgården som hon själv en gång väckt.

Axel Gottlieb Palbitzki dog barnlös 1750, och som ättens huvudman inträdde hans närmast yngre broder kammarherren Alexander Israel Palbitzki, herre till Koberg och Hornsund. Men eftersom Julita ej var fideikommiss, voro alla levande syskon lika arvsberättigade. Det blev i stället den yngste brodern, Gustaf Adolf, som efter hand inlöste arvslotterna och blev ensam herre till Julita. Redan omedelbart efter äldste broderns död torde Gustaf Adolf Palbitzki ha flyttat med sin familj från sätesgården Uplo i Västergötland till Julita gård, ehuru Axel Gottliebs änka, Charlotta Christina Siöblad, ännu levde och troligen allttjämt styrde gården. Gustaf Adolfs äldsta levande dotter Anna gifte sig nämligen i slutet av sommaren 1751 på Julita. Genom sitt giftermål med lady Anne Sutherland-Duffus, en styvdotter till Axel Gottlieb Palbitzki, blev han sin egen svägerskas måg. Svägerskan var dessutom hans kusin. Ett

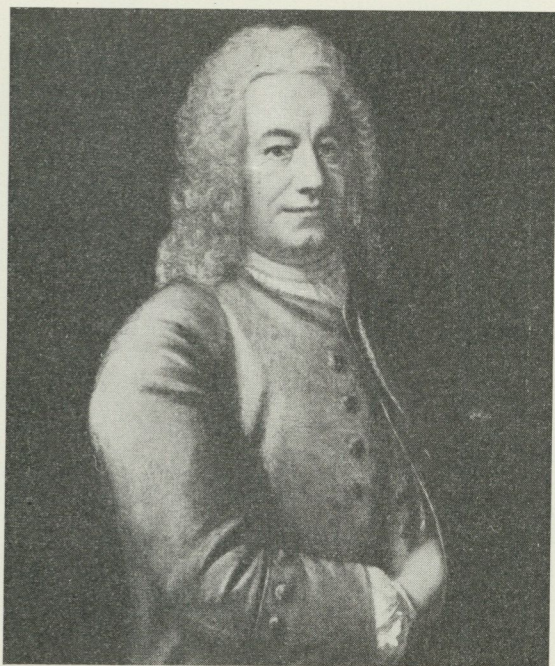

Bild 6. Kammarherren, friherre Axel Gottlieb Palbitzki, herre till Julita, född 1698, död 1750. Sv. Porträttark.

mera invecklat släktskapsförhållande torde man få söka länge efter.

Av Gustaf Adolf Palbitzkis tretton barn uppnådde endast sju mogen ålder. Tre av dessa voro flickor. Skalden Johan Gabriel Oxenstierna på Skenäs, en granngård på andra sidan av sjön Öljaren, har i sin dagbok 1770 nedtecknat ett föga chevalereskt omdöme om den yngsta dottern, den då tjugoåriga Ulrika Augusta. "Hon har så yra och vilda ögon, att de kunna skrämma bort alla små lustar. När man känner hennes släkt, varest ingen är som ej kunde giva ämne till en roman, och ser hennes egna ystra ögon och föga belevade manér, kan man lätt tro qu'elle chasse de race." Helt säkert skulle denna karakteristik kunna gälla även hennes äldre, tolv år tidigare

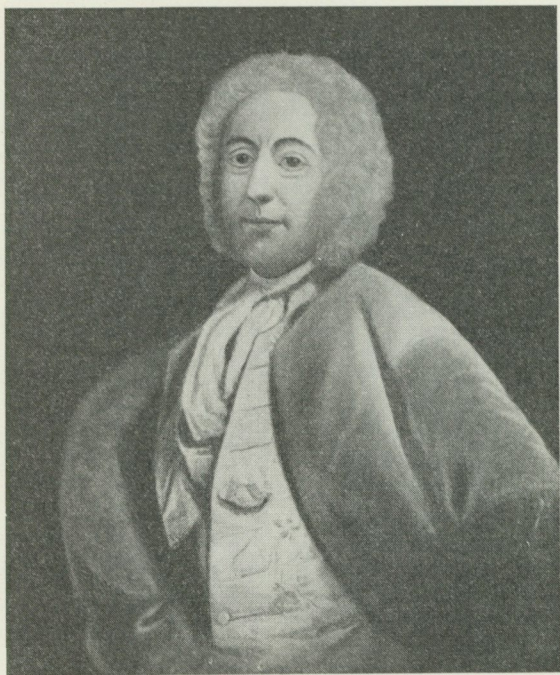

Bild 7. Friherre Gustaf Adolf Palbitzki, riddare av Vasaorden, herre till Julita, f. 1709, d. 1790. Sv. Porträttark.

gifta syster Charlotta Christina Palbitzki. Det är hon som är hjältinnan i den roman, som i huvuddrag relateras i det följande.

I den stora arkivkistan av järn på Julita har godsherren och patriarken Gustaf Adolf Palbitzki deponerat några handlingar, inneslutna i ett kuvert med påskriften: "Som innelyckt i framtiden kan komma ondo åstad, ty bör det gömmas. N.B." De personer som figurerar i dessa papper äro alla döda och likaså deras avkomlingar med namnet. Ingen bör således kunna taga illa upp, att det som en gång var avsett att undanhållas nu drages fram i kulturhistoriskt intresse. Handlingarna ifråga utgöras av dels ett odaterat och osignerat förslag till äktenskapskontrakt, dels en den 9 februari 1758 av kontraktets manlige part underskriven förbindelse, att kontrak-

tet aldrig blivit definitivt, dels slutligen ett kärleksbrev, daterat den 20 februari 1758, ställt till "Mademoiselle la Baronne Charlotten Christine Palbitzki à Julita".

Troligen år 1757 kom på kallelse en tjugotvåårig studiosus från Uppsala till Julita som informator för de unga baronerna och fröknarna Palbitzki. Han hette Per Hofverberg och var son till kyrkoherde Nils Hofverberg i Berg i Jämtland och hans hustru Anna Catharina Eurenus. Mellan honom och den då adertonåriga Charlotta Christina Palbitzki uppstod ett tycke, som i början av 1758 avancerat så långt, att Per Hofverberg på grundval av en hemligt ingången trolovning ansåg sig kunna förelägga den unga flickan ett giftermålskontrakt med innebörd, att om någon av kontrahenterna med eller mot sin vilja avstode från äktenskaps ingående den därvid förfördelade parten ägde rätt att utfå ett skadestånd av 6.000 daler kopparmynt. Det är sannerligen ej något uppbyggeligt dokument detta kontrakt, som talar om egennytta och otillbörlig press på ett av sann kärlek försvagat sinne. Man har svårt att vinna sympati för Per Hofverberg just för den skull. Detta förslag till giftermålskontrakt kom emellertid i Gustaf Adolfs Palbitzkis händer och han tövade ej att göra sitt motdrag. Den 9 februari 1758 tvingade han informatorn att underskriva en försäkran att för all framtid avstå från varje anspråk på hans dotter. Handlingen avslutas med ett post scriptum av följande lydelse: "Att såsom mitt förhållande i detta mål varit okristligt, olagligt och skandalöst, så ber jag både Gud och människor därför om förlåtelse." Lugn till sinnes anmodade sedan den stränge fadern informatorn att utan dröjsmål lämna sin kondition och Julita.

Man skulle kunna tro att denna sak därmed vore utagerad. Men Per Hofverberg kunde tydligen ej smälta den lidna smäleken, ty den 20 i samma månad skickar han till föremålet för sin låga ett brev med kärleksfulla utgjutelser, ömma förebråelser och en plan till enlevering. Möjligheten för oss att känna innehållet i detta brev beror på, att den alltid påpasslige fadern uppsnappade även detta. På så sätt blev han i stånd att kväva dotterns eventuella ohörsamhet mot den faderliga auktoriteten. Ett dokument som detta är sällsynt och det vore i sanning

grymt att nu undanhålla läsaren dess koncisa innehåll, så mycket mera som brevets avfattning onekligen ger en vision av 1700-talet.

"Min nådigaste vän och aldrasötaste hjertunge. Mistningen af Ditt kjära umgänge skulle blifva mig altför kjenbar, ja odrägelig, därest jag ej kunde hugna och trygga mig vid de säkra och tillförlitliga prof jag så ofta sedt av Din uppriktiga kärlek och bergfasta sinne, jemte den säkra förhåpning jag äger, at åter snart få se Dig. Nu på stunden feck jag Ditt bref, som jag ej utan yttersta häpenhet och bestörtning genomläste; så har nu Ditt eljest oföränderliga sinne för liten motgång sviktadt, så måste jag nu undergå det öde, som jag länge fruktadt. Men min endaste vän, huru många är det ej, som arbetat med tusende gånger större motgång än vi? Huru många är det ej, som emotstådt långt hårdare försök än vi, och hwars beständighet Gud omsider belönt med en kär förening? Blif Du allenast oförändradt i Ditt en gång fattade (be)slut, så skall Du finna, huru underligen försynen kan hjälpa oss, och göra alla våra ovänners förslager till intet. Låt nu allenast det hetaste gå förbi, vi finna väl sedan utvägar. På Din befallning och flera gånger itererade begiäran har jag redan så vida arbetat på det bekanta förslaget, at det är nu oumgängeligt, at antingen skall jag för all min tid blifva olycklig, eller ock det komma till värkställighet. Strax vid ankomsten hit tog jag hos en köpman, som känner hennes familie, pengar på det Du lemnade mig och köpte genast alt hwad som ärfordras till en karls beklädning, på det at Du således förklädd skulle så mycket lättare kunna undkomma uti husarkläder; den bekanta från Norland, nemligen Bj., som är en pålitelig karl, är redan efter vår begiäran ankommen till Gefle och afbidar där ytterligare anordning. Du finner nu att Du har min välfärd emellan Dina händer, handla dermed, som Du tycker jag förtient. Finner sötaste vän omöjeligt, at våra förslag strax kunna värkställas, så låt oss man(l.) tåla tiden, det kan väl ändå lika fult skie, allenast var stadig och visa nu swar på Din kierlek för mig är grundadt. Får nu se, huru Du värkställer hwad Du med så dyra förpliktelser loft mig. Hitsändt nu efter Din försäkran hwad jag begiärt, därest Du vill undvika at köpmannen ej sielf skall göra påminnelse och således göra mig timmeligt och ewigt olycklig. Visa nu hwad kiärlek Du hyser för en, som ej vill lefwa längre än han får vara Din vän. Ingå aldrig någon sådan förening, som ej annat kan än sätta folk i bestörtning. Var Du även så beständig som Din olycklige vän, så skall Du finna at vår förening ej är Gudi emot, fast han till en tid försöker oss. Låt mig nu med påsten, som afgår om torsdagen få swar, och om möjligt är det begiärta. Förgät aldrig Din allerödmiukaste dräng och trognaste gosse. X X X. M:ds 20 Febr. 1758. — P. S. Lemna mig för all ting swar och tag en olycklig i Ditt försvar, så skall jag med odödelig vörndnad och trohet altid ärkiänna Dig för min välfärds skyddarinna."

Ja, de stolta planerna på en flykt gingo som sagt om intet. För att betaga unga fröken all lust och alla möjligheter till fortsatta intriger ordnade föräldrarna i hast ett giftermål mellan henne och hennes obetydligt äldre kusin, friherre Georg Alexander Palbitzki, en vivör ur den högre skolan och en alltigenom osympatisk person. Bröllopet stod på sommaren 1758. Detta äktenskap blev som man kunnat vänta djupt olyckligt och mannens milt sagt skymfliga beteende mot hustrun hade så när lett till en ny offentlig skandal 1765. Han hade nämligen detta år vidtagit anstalter för att draga sin maka inför rätta med anklagelsen att ha begått äktenskapsbrott tillsammans med korpralen vid Livregementet till häst friherre Georg Henrik Lybecker. I denna sak kom Gustaf Adolf Palbitzki med känd myndighet sin olyckliga dotter till hjälp. Inför kaptenen Per Strömner Gyllenhök och komministern Johan Hellberg i Julita tvingade Gustaf Adolf Palbitzki sin måg och brorson den 16 juli 1765 att skriftligen ej blott taga tillbaka sin äreröriga beskyllning mot hustrun utan även erkänna sig själv skyldig till det brott, han anklagade henne för. Det är ett ynkligt aktstycke, som gömts undan i arkivkistan. Två år senare skedde skilsmässan. Den olyckliga friherrinnan Charlotta Christina Palbitzki levde ända till 1811. De sista åren av sitt liv synes hon ha bott på Tisslinge i Uppland hos sin enda dotter, Anna Christina Nisbeth.

Hur gick det sedan för Per Hofverberg? Han fortsatte sina avbrutna studier i Uppsala och avlade där 1760 filosofie kandidatexamen och kreerades året därpå till filosofie doktor. År 1776 utnämndes han till vice häradshövding och bodde på det av honom ägda hemmanet Eltnäset i Bergs socken i Jämtland. Han dog 1815 och efterlämnade sin andra hustru samt barn.